

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 005.591:504:339.92

ІНТЕГРАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ У ГЛОБАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

INTEGRATION LINKS IN THE GLOBAL SYSTEM OF ECOLOGICAL-ECONOMIC RELATIONS

Рогач С.М.

доктор економічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

У статті обґрунтовано методологічний підхід до сутнісної характеристики інтеграційних зв'язків у глобальній системі еколого-економічних відносин, проаналізовано сучасний стан і суперечності глобалізаційних процесів, визначено необхідність формування ефективного інституційного забезпечення розвитку глобальної економіки. Якісно новим етапом подальшого розвитку світового господарства та вирішення екологічних проблем визначено міжнародну та природоохоронну інтеграцію, яка має бути базисом процесу глобалізації.

Ключові слова: інтеграційні зв'язки, глобалізація, еколого-економічні відносини, інституційне забезпечення, світова економіка.

В статье обоснован методологический подход к сущностной характеристике интеграционных связей в глобальной системе эколого-экономических отношений, проанализировано современное состояние и противоречия глобализационных процессов, определена необходимость формирования эффективного институционального обеспечения развития глобальной экономики. Качественно новым этапом дальнейшего развития мирового хозяйства и решения экологических проблем определена международную и природоохранную интеграцию, которая должна быть базисом процесса глобализации.

Ключевые слова: интеграционные связи, глобализация, эколого-экономические отношения, институциональное обеспечение, мировая экономика.

The article substantiates the methodological approach to the essential characteristic of integration links in the global system of ecological and economic relations, analyzes the current state and contradictions of globalization processes, and the necessity of forming an effective institutional support for the development of the global economy. A qualitatively new stage in the formation of the world economy and the resolution of environmental problems has identified international and environmental integration, which should be the basis of the process of globalization.

Keywords: integration links, globalization, ecological and economic relations, institutional implementation, world economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Глобалізація як науковий феномен, об'єкт міждисциплінарних досліджень та закономірний процес світогосподарського розвитку протягом останніх десятиріч привертає все більшу увагу. Її розглядають не лише як економічний, соціальний, політичний, але і як культурний феномен та об'єкт досліджень. Глобальний, інтерсоціальний характер екологічних проблем, їх актуальність об'єктивно потребують налагодження системи інтеграційних зв'язків країн світової спільноти щодо їх вирішення. Тому осо-

бливої актуальності набуває комплекс питань, пов'язаних із розкриттям сутнісних характеристик інтеграційних зв'язків, визначенням суперечностей та перспектив подальшої глобалізації світогосподарських та еколого-економічних зв'язків у системі міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. У науковій літературі проблеми глобалізації та інтернаціоналізації світогосподарських зв'язків відображені у працях провідних зарубіжних та вітчизняних учених, таких як Дж. Сакс, Е. Ворнер, С. Гофман, Н. Андрусевич,

О. Білорус, А. Булатов, Г. Григорян, Г.-П. Мартін, А. Філіпенко, Ю. Яковець та інші.

Однак проблеми розкриття сутності інтеграційних зв'язків та виявлення їх прояву у сучасній глобальній системі еколого-економічних відносин залишаються менш дослідженими. Водночас варто зазначити, що специфіка та особливості регулювання еколого-економічних відносин із позиції їх глобального прояву відображені у працях Л. Абалкіна, І. Андрощука, І. Бистрякова, Н. Гражевської, Л. Гужелі, А. Жирицького, Н. Зіновчук, М. Коржа, І. Кукліна, Є. Лісіцина, В. Маркушина, Б. Мільнера, Р. Новікова, Р. Перелета, Ю. Розенбаума, Т. Туниці, Н. Чорної, А. Чухна та інших.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Об'єктивний характер глобалізації та інтернаціоналізації проявляється в системі не тільки економічних, але й екологічних відносин. Він зумовлюється тим, що природно-ресурсний потенціал окремих країн не завжди має конкретну територіальну прив'язку, а їх просторово-часова континуальність змушує синхронізувати екологічну та економічну політику суверенних держав з метою забезпечення ефективного впровадження природного чинника соціально-економічного піднесення в систему глобального відтворення. Значна диференціація країн як за запасами природних ресурсів, так і за ступенем техногенного й антропогенного впливу на довкілля вимагає зваженого підходу до формування глобальної конструкції екологічного регулювання. Вона повинна визначати загальний напрям розвитку світової економіки, що має бути оптимальним та екологічно безпечним для всього світового господарства і цивілізації. Саме ці аспекти інтеграційних зв'язків у глобальній системі еколого-економічних відносин потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – обґрунтувати комплексний методологічний підхід щодо сутнісної характеристики інтеграційних зв'язків у глобальній системі еколого-економічних відносин та необхідність формування ефективного інституційного забезпечення їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Глобалізація стала універсальною першопричиною явищ як позитивного, так і негативного характеру в системі світогосподарських зв'язків та еколого-економічних відносин. У цьому аспекті глобалізацію можна розглядати як підсилення дії факторів глобальної інтеграції, що стає головною закономірністю світового розвитку. Поряд із цим глобалізацію досліджують і з позицій перетворення національних економік в єдину економічну світову систему, що має певні емерджентні властивості.

Поділяючи думки науковців щодо розуміння глобалізації як складного динамічного процесу,

котрий впливає на процес інтеграції світогосподарських зв'язків у системі міжнародних відносин, варто окреслити комплексний підхід до сутнісної його характеристики. У цьому аспекті необхідно зазначити, що цьому процесу притаманні певна стадійність, ієрархія і структура.

Зокрема, розвиток глобалізації розглядається науковцями переважно протягом двох стадій. Перша пов'язана із поширенням у світі ТНК через організацію нових виробництв та регіональних відділень, а друга – із захистом ключових компетенцій компаній, що реалізується через інвестиції на злиття і поглинання [1, с. 8].

Коло чинників, що визначають стан і динаміку розвитку міжнародного розподілу праці, розширювалось із розвитком продуктивних сил у кожній країні під впливом інтернаціоналізації світової економіки. Їх аналіз дає підстави визначити основні етапи становлення та розвитку інтеграційних світогосподарських зв'язків у системі міжнародних відносин:

– **I етап** – пов'язаний із міжнародною спеціалізацією країн переважно на основі загального поділу праці, коли розвивався обмін продукції однієї галузі виробництва на товари іншої галузі;

– **II етап** – характеризується інтенсивним розвитком міжгалузевої спеціалізації, появою спеціалізованих галузей виробництва, з продукцією яких країна виходить на міжнародний ринок;

– **III етап** – характеризується процесом поглиблення міжнародної внутрішньогалузевої спеціалізації, впровадженням технологічних інновацій, поглибленням коопераційних зв'язків для створення кінцевого продукту.

Щодо визначення структури глобалізації, то досить коректний ієрархічний підхід запропоновано А. Філіпенком. На його думку, глобалізація визначається на світовому рівні зростаючою економічною взаємозалежністю країн і регіонів; на національному – відкритістю економіки, часткою зовнішньоекономічного обороту чи експорту у ВВП, обсягом зарубіжних інвестиційних потоків; на галузевому – відношенням внутрішньогалузевої торгівлі до світового виробництва галузі, відповідним показником у сфері інвестицій, коефіцієнтом спеціалізації галузі; на рівні компанії – диверсифікацією надходжень та інтернаціоналізацією розміщення активів з метою збільшення експорту та використання місцевих переваг, пов'язаних із доступом до природних ресурсів і дешевої робочої сили [2, с. 55].

На думку науковців та експертів, одним із визначальних напрямів впливу глобалізації на розвиток світової економіки й екологічної сфери є діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК). Зокрема, Ю. Яковець зазначає, що прискорення процесів глобалізації стає реальною загрозою майбутньому локальних цивілізацій у зв'язку з існуванням такої моделі глобалізації, що працює в інтересах ТНК [3, с. 6].

За наявними даними, сьогодні у світі нараховується понад 63 тис. великих ТНК, їх мережа охоплює практично всю планету. Це єдина система, яка володіє однією третинною виробничого капіталу, виробляє понад 40% загальнопланетарного продукту, на неї припадає понад 50% зовнішньоторговельного обороту. Відповідно така система здійснює і масштабний вплив на сферу природокористування та стан екології.

Вона об'єднує також фінансові, страхові та інші організації, що формують інфраструктуру сучасного типу виробництва і нараховують близько 180 тис. філій у 150 країнах світу. Через цю мережу проходить понад 80% торгівлі високими технологіями, ТНК контролюється понад 90% вивозу світового капіталу, під їх контролем перебуває торгівля природною сировиною. У середньому 45% загального обсягу продажів ТНК становить експорт (у США – 50%, Великобританії – 80, Сінгапурі – 90%). На ТНК також припадає майже 90% світового обсягу прямих іноземних інвестицій, основна частина яких зосереджена в США, країнах ЄС та Японії. Пряме іноземне інвестування впливає на структурні зміни в межах процесу транснаціоналізації – об'єднання та злиття великих корпорацій, переходу від галузевих до міжгалузевих концернів (кількість багатогалузевих ТНК на сучасному етапі світогосподарського розвитку перевищує чисельність галузевих у 10-20 разів) [4, с. 507-520].

Глобалізаційні процеси на нинішньому етапі розвитку світової економіки характеризуються високим динамізмом торговельних, фінансових, інформаційно-технологічних потоків і багатогранністю форм прояву економічної активності у природоресурсній сфері, які утворюють складну ієрархію зв'язків і залежностей, загострюючи наявні та породжуючи нові суперечності.

Головною причиною таких суперечностей, на думку експертного середовища, є криза старого капіталізму, яка проявляється у таких недоліках, як монополізм, особливо ТНК, який привів до того, що прибуток перестав бути конкурентною перевагою якіснішого товару чи послуги, а є результатом банального знищення конкурентів; гіпертрофовані фінансові спекуляції, особливо на ринку цінних паперів (2011 року обіг деривативів перевищив вартість світового ВВП у 8 разів, що становить близько 500 трлн дол. США); невиправдане зростання частки банківського сектору в структурі прибутку (за теорією вона повинна становити 8-10%, а реально, зокрема у США, перевищує 40%); великі корпорації втручаються не лише в глобальну економіку, а й у локальну і локальну, тобто національну політику [5, с. 130].

До того ж наявні суперечності розвитку світової економіки зумовили низку кризових явищ не тільки економічних, але й соціальних та екологічних. На чисельних самітах і форумах глибоко і всебічно аналізуються уроки попередніх кризових етапів, окреслюються контури майбутньої

світової економіки. Однак головний фундаментальний висновок поки що невтішний: політика і політики продовжують домінувати над економікою та екологією.

Майже одностайною є думка вчених зі світовим ім'ям про те, що світова криза ще не закінчилася. Ознаками її продовження є такі тенденції: негативні тренди не подолані; дисбаланси (міждержавні, регіональні, цінові, екологічні) залишилися; світові фінансові інструментарії ще безконтрольні, спекулятивний капітал і далі спустошує світові ринки. Експерти вважають, що після 600 років домінування світогляду, способу життя, культури та економіки західна цивілізація здає свої позиції. У всякому разі, пік її розвитку пройдено, екстремум функції світового прогресу невблаганно зміщується на схід, в Азію [6, с. 14]. Так глобалізація, яка могла б виконати функцію об'єднання зусиль усіх народів для боротьби з бідністю, голодом, негативною екологією, кліматичними катаклізмами, поступово переходить у процес встановлення нового, глобального світового порядку.

Відповідно висновок більшості експертів полягає в тому, що сьогоднішня міжнародна ситуація характеризується серйозною боротьбою між «старим» і «новим» за світове домінування. Арену і знаряддя боротьби обрано економіку. Експансія ресурсів і торговельні війни є підтвердженням цього. Найбільше занепокоєння викликає те, що базою економічного зростання як одних, так і інших є нестримне і нерациональне виснаження природних ресурсів. Це, по суті, обкрадання молодих поколінь та ігнорування геніального передбачення В. Вернадського, який у теорії про біосферу та ноосферу сформулював заповіт нащадкам: розумне споживання через раціональне використання ресурсів планети, тобто природи.

Об'єктивні процеси фінансової глобалізації відбуваються останнім часом під впливом двох суперечливих чинників, таких як домінування у світовому суспільстві ідеології неолібералізму та наслідків світової фінансової кризи. Якісною відмінністю цього процесу від попередніх періодів розвитку світового господарства є значна децентралізація формування грошової маси на ринку капіталів, швидкий розвиток системи безпосередніх контрактів приватних кредиторів і постачальників фактично без використання національних фінансових інституцій.

Оскільки держави різною мірою залучені до процесу глобалізації та мають неоднаковий вплив на розподіл та перерозподіл світового доходу, виникають значні диспропорції, свідченнями яких є амплітуда коливань основних макроекономічних параметрів. Частина фахівців дотримується думки, що глобалізація суттєво порушила інститут державного макроекономічного регулювання. Послаблення макроекономічного регулювання та переорієнтація національних господарських комплексів на зовнішні

глобалізовані ринки супроводжується загостренням проблеми негативної екстерналізації.

Це дає підстави дійти висновку, що однією з найхарактерніших ознак глобалізації є поляризація, тобто виникнення розриву між країнами, що перебувають на передньому краї глобалізації, і тими, які відстають і вилучені зі світової системи. Варто зазначити, що таке становище є небезпечним з погляду стабільності як економічних, екологічних, так і демократичних міжнародних процесів.

Водночас позитивними наслідками поширення світогосподарських зв'язків є зростання загального інвестиційного потенціалу світової економіки (приватного, державного капіталу, коштів міжнародних організацій). На думку М. Коржа, очікується, що внаслідок транснаціоналізації світової економіки відбудеться збільшення пропозиції сукупних інвестиційних ресурсів. Розвиток світових валютних, кредитних і фінансових ринків стане важливим фактором

Рис. 1. Суперечності та перспективи процесу глобалізації та інтеграції в системі еколого-економічних відносин

вирішення протиріч між вільними ресурсами в одних регіонах світу і їх потребою – в інших. Таким чином, спостерігається посилення стимулюючого впливу глобалізації на пропозицію капіталу [7, с. 37-45].

Невідповідність між глобальною природою багатьох економічних процесів та їх регулюванням посилюється в межах національних господарських територій за відсутності інститутів наднаціонального регулювання. Загострення проблеми планетарного регулювання світогосподарських та еколого-економічних відносин вимагає формування ефективного інституційного забезпечення розвитку глобальної економіки. Остання повинна супроводжуватися інтернаціоналізацією формальних і неформальних інституцій за пріоритетності форм міжнародного права над національним, стандартизації багатьох законодавчих норм, поступового зближення національних правових систем у напрямі забезпечення раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Відповідно до цього постає проблема формування досконалого інституційного простору взаємодії міжнародних організацій природоохоронного характеру та урядів окремих країн з метою узгодження як глобальних, так і регіональних пріоритетів охорони навколишнього середовища, й особливо гарантування екологічної безпеки суспільного розвитку.

Якісно новим етапом розвитку сучасного світового господарства має бути міжнародна економічна та природоохоронна інтеграція. Вона має передбачати більш тісне взаємопроникнення економічних і природоохоронних процесів в інтернаціональних масштабах. Розширене і стале економічне та природоохоронне співробітництво в межах інтеграційних угруповань сприятиме формуванню єдиного економічного, правового, екологічного, інформаційного простору для вільної та ефективної діяльності всіх інституцій підприємницької і природоохоронної сфери. Виходячи з цього, можна констатувати, що міжнародна природоохоронна діяльність поряд з економічною інтеграцією має бути базисом процесу глобалізації. У цьому аспекті вона повинна спрямовуватися на взаємоприсутсування національних економік і поєднання їх в одному відтворювальному комплексі, що відповідно видозмінюватиме й інші сфери міжнародних відносин. А саме сприяти розвитку практики міждержавних (багато- і двосторонніх) угод природоохоронного характеру; формуванню координуючих інститутів і механізмів цієї сфери; недержавних структур та неформальних інститутів узгодженої міжнародної системи регулювання сфери природокористування; застосуванню спеціальних економічних важелів та інструментів.

Розуміння місця і ролі міжнародної природоохоронної інтеграції змінюється у розширеному

трактуванні процесу глобалізації, що передбачає врахування та оцінку взаємовпливів і зворотних ефектів усіх сфер суспільного і міжнародного життя. У такому сенсі вона стає дієвим чинником цього процесу та постійним фактором внутрішнього і міжнародного економічного розвитку. Окремі нації і держави поступово передають свої функції суб'єктів міжнародних відносин і міжнародного права зовнішньому контролю наднаціональних інституцій (зростання світових комунікативних мереж, систем електронного зв'язку тощо).

Урахування наявних тенденцій інтеграційних процесів вимагає системного аналізу ознак, факторів і наслідків глобалізації світогосподарських зв'язків з метою виявлення можливостей усунення суперечностей планетарної інтернаціоналізації та сприяння поступовому вирівнюванню соціально-економічного розвитку і забезпечення екологічної безпеки як окремих країн, так і світової спільноти (рис. 1).

Пріоритетом подальшої глобалізації світової економіки має бути обов'язкове врахування екологічного чинника розвитку продуктивних сил у планетарному масштабі. Це зумовлено як диференціацією запасів основних видів природних ресурсів між країнами, так і ступенем їх освоєння та рівнем використання. Виходячи з цього положення, екологічна компонента повинна стати повноцінним складником глобальних стратегій соціально-економічного розвитку світової цивілізації, щоб збалансувати та оптимізувати природно-ресурсну базу та екологічну ємність нашої планети.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. На основі викладеного можна дійти висновку, що глобалізація має стати головним фактором не тільки зростання світової економіки, а й зваженого та раціонального використання природно-ресурсного потенціалу завдяки посиленню позитивного ефекту (використання все більшою кількістю країн досягнень у сфері інновацій, передових технічних та екологічних стандартів, методів корпоративного і державного управління сферою економіки та екології, розвитку справедливої глобальної конкуренції, підвищення віддачі людського капіталу, більш раціонального використання природних ресурсів, що залучаються до світового відтворювального процесу). В умовах глобальної інтеграції світогосподарських зв'язків та посилення конкуренції зростатиме значення інноваційного чинника. Зокрема, можна висунути гіпотезу щодо конвергенції технологій під впливом глобалізації, яка передбачає одночасний розвиток і взаємопроникнення широкого спектру нових наукових і технологічних нововведень. Це дає підстави в широкому розумінні трактувати глобалізацію як процес, що виводить цивілізацію на вищий рівень розвитку із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської життєдіяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаврилюк О.В., Гузенко І.Ю. Конкурентні та інтегровані стратегії у глобальному розвитку / О.В. Гаврилюк, І.Ю. Гузенко // Економіка промисловості. – 2003. – № 3(21). – С. 5-9.
2. Філіпенко А.С. Глобалізація економічних процесів. Світова економіка: Підручник / А.С. Філіпенко. – К.: Либідь, 2000 – 251 с.
3. Яковець Ю.В. Рента, антирента, квазірента в глобально-цивілізованому измеренні / Ю.В. Яковець. – М.: ИКЦ «Академкнига», 2003. – 240 с.
4. Савчук В.С., Зайцев Ю.К., Малий І.Й. Трансформаційна економіка / В.С. Савчук, Ю.К. Зайцев та ін. // [За ред. В.С. Савчука, Ю.К. Зайцева]. – К.: КНЕУ, 2006. – 612 с.
5. Гражевська Н.І. Економічні аспекти глобальних змін / Н.І. Гражевська. – К.: Знання, 2008. – 413 с.
6. Кириленко І.Г. Глобалізація – не виклик, а шанс для національної економіки / І.Г. Кириленко // Перспективи екологізації аграрного виробництва в Україні: Зб. наук. праць / [за заг. ред. Ю.О. Лупенка, О.В. Ходаківської]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 182 с.
7. Корж М.В. Вплив глобалізації на визначення напрямів розвитку світової економіки / М.В. Корж // – К.: Економічний форум, 1/2012. – С. 37-45.
8. Гурковський В.І. Сутність і феноменологія глобалізації в контексті формування глобального інформаційного суспільства // Державне управління, удосконалення та розвиток, 2010. – № 3. – С. 25-28.
9. World Economic Outlook. October 2009. Sustaining the Recovery. – Washington, DC: International Monetary Fund, 2009.